

Výzkum kaple sv. Mikuláše Tolentinského a sakristie kostela sv. Václava v Bělé pod Bezdězem

Jarmila Koutová-Švédová – Petra Beran-Cimbůrková

ÚVOD

Kostel sv. Václava¹ se nachází v historickém jádru města Bělá pod Bezdězem, okr. Mladá Boleslav, v dnešní Tyršově ulici (dříve ulice A. Švehly) mezi budovou ZŠ Tyršova a křižovatkou s Jenečskou ulicí (*obr. 1 a 2*). Záchraný archeologický výzkum byl vyvolán plánovanou rekonstrukcí kaple sv. Mikuláše Tolentinského, těsně přiléhající z jihu ke kostelu sv. Václava a ze severu ke konventní budově augustiniánského kláštera. Výzkum proběhl od srpna do prosince roku 2014. Při hloubení sond v prostoru kaple sv. Mikuláše Tolentinského, sakristii a za závěrem kostela sv. Václava došlo k odhalení starších zdív gotické fáze kostela, pozůstatků pohřebiště a vrstev obsahujících materiál datovaný do období vrcholného středověku, novověku a mladších období (předběžně publikováno Švédová 2015; Müller – Švédová 2017; nálezová zpráva ÚAPPSČ – Koutová, čj. 1832/2022).

Obr. 1. Bělá pod Bezdězem. Poloha lokality (na mapě města vyznačena kroužkem).
Podklad: ČÚZK.

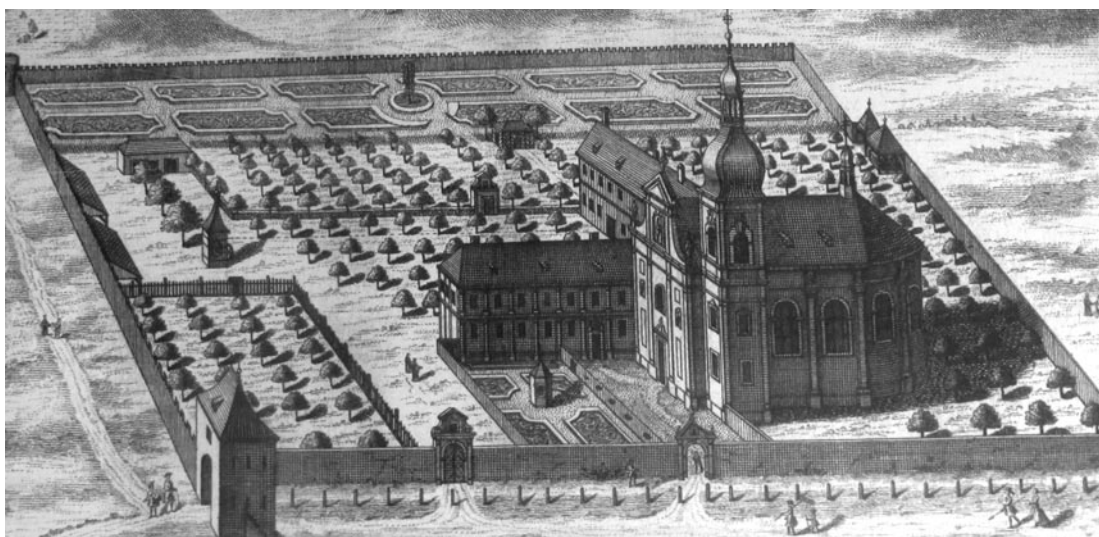

Obr. 2. Bělá pod Bezdězem. Vyobrazení půdorysné podoby centra města k roku 1842, v severní části Augustiner Stift – místo výzkumu, Císařský povinný otisk stabilního katastru 1 : 2880, Čechy, rok 1842, Zdroj: ČÚZK.

1 Kulturní památka rejst. č. ÚSKP 46319/2-1459.

HISTORIE LOKALITY

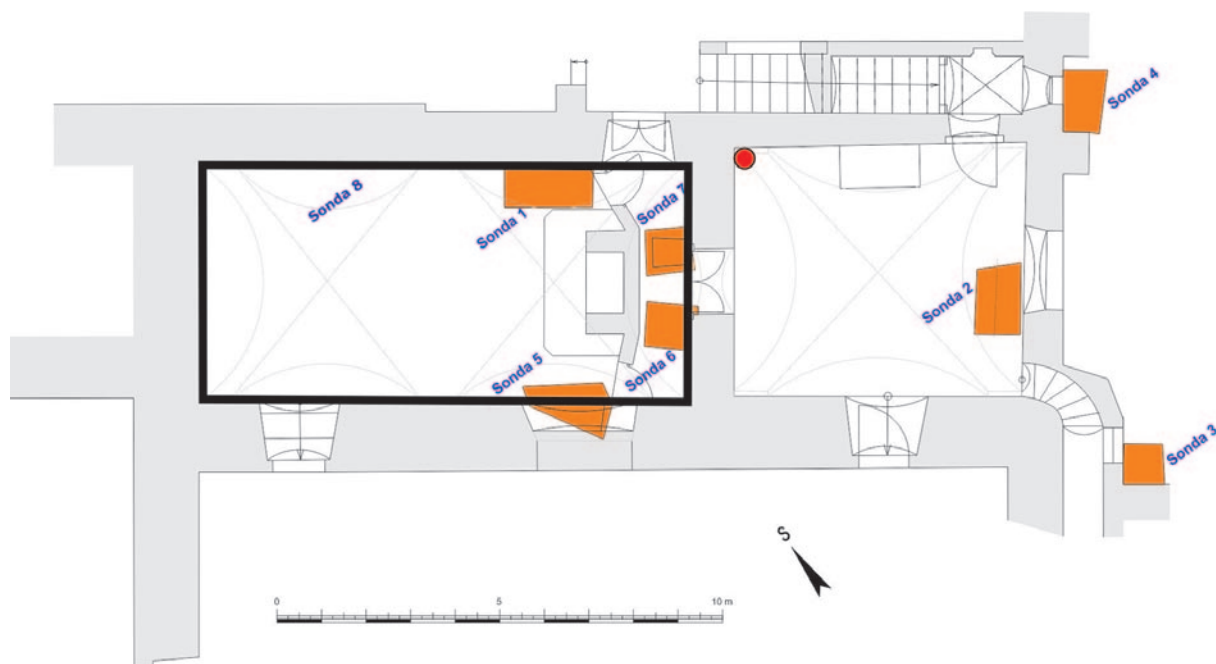
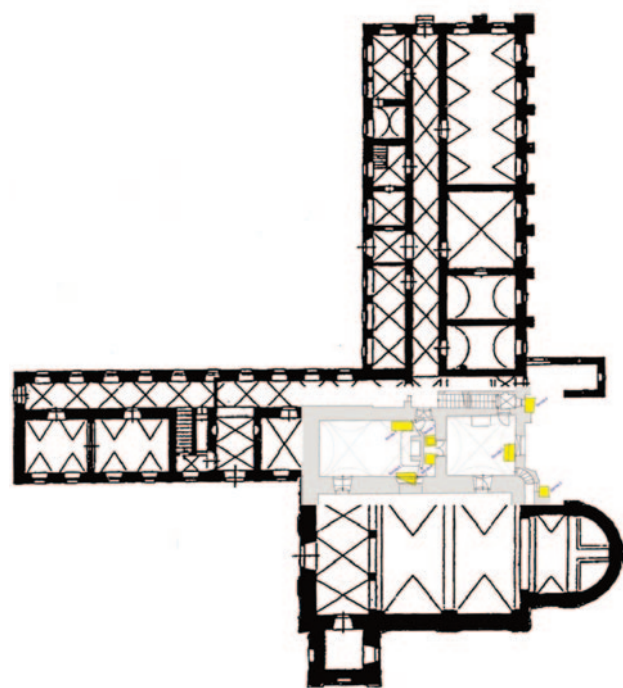
Dějiny kláštera jsou úzce spjaty s městem Bělá pod Bezdězem, které vzniklo roku 1337 přenesením městského práva z roku 1264 uděleného původně založenému městu Starý Bezděz (*Šimáček 2000*, 175). Počátky historie augustiniánů v Bělé pod Bezdězem se datují k roku 1345. Konvent nechal založit Hynek Berka z Dubé, tato nadace, vymezující augustiniánům i darované statky, byla vložena do zemských desek dne 11. března 1346 (*Poche a kol. 1977*, 50). Konvent byl obsazen kolem roku 1350 dvanácti řeholníky. Konvent s kostelem byl dokončen až po smrti jeho zakladatele panem Děpoltem Zajícem z Házmburka (*Jiříšně 2012*, 6). První velká pohroma postihla klášter 18. 11. 1421, kdy do kláštera vtrhli Pražané, objekt zapálili a řeholníky měli údajně vyvraždit. Obnova řeholního života nastala v roce 1442, avšak klášter zůstal až do roku 1445 v troskách. Tehdy přišlo do Bělé několik augustiniánů z Prahy od sv. Tomáše a za pomoci Chvala Berky z Dubé částečně upravili kapli a konvent, aby mohly být konány bohoslužby. Během 16. století docházelo ke sporům o vlastnictví kláštera, mniši se střídali, objekt chátral (*Vlček – Sommer – Foltýn 1997*, 51). V druhé polovině 16. století klášter přestal fungovat, kostel převzala Jednota bratrská a pozemky přešly zpět do majetku Berků. Po konfiskaci rodového majetku Berků přechází majetek v roce 1622 do vlastnictví Albrechta z Valdštejna. Roku 1627 byl řeholníkům nabídnut jako náhrada hrad Bezděz, zde setrvali až do roku 1633, kdy se mohli vrátit do přestavěného kláštera. Téhož roku nechal Valdštejn vyhotovit novou zakládací listinu pro obnovu klášterního kostela, záměr nejspíše nebyl realizován z důvodu jeho náhlé násilné smrti (*Kuča 1998*, 76). Roku 1644 odkupuje panství František Caretto Millesimo a o tři roky později vystavuje novou fundaci. V letech 1650–1659 proběhla oprava konventu pod vedením stavitele Binaga, stavbu pak dokončuje Bernard Casanova. Skutečný rozsah prací nám není znám, snad lze uvažovat o stavbě či úpravě dnešního východního křídla konventu. Po roce 1678 se panství opět vrací do rukou Valdštejnů. Arnošt z Valdštejna pak pravděpodobně poskytl svého architekta Marcantonio Canevalloho, aby provedl úpravy. V letech 1696–1697 měl vzniknout další trakt, snad u východního křídla, do té doby dvojtraktového (*Marek 2006*). V letech 1707–1709 na místě starého gotického kostela započala stavba nového barokního kostela sv. Václava. Giuseppe Abondio se pak podílel na dostavbě jižního křídla konventu. Dispozice kostela naznačuje, že měl mít původně dvě symetricky umístěné věže v průčelí. Dokonce došlo i k založení druhé (levé) věže – nepravidelnost je ve zdivu patrná v místě, kde přiléhá k traktu kláštera, stavba ale nebyla dokončena a místo ní proběhla dostavba jižního křídla předsunutého před kostel (dokončeno cca roku 1775). Další stavební úpravy nejsou v pramenech zaznamenány, každopádně se jedná jen o drobné přestavby barokního rázu (*Jiříšně 2012*, 11). Klášter zůstal nedokončen, jak ukazují dvě na sebe kolmá křídla konventu přimykající se k severní straně kostela. Podle mědirytiny J. M. Steidlina stával komplex na konci 18. století uprostřed zahrad, ohrazen vysokou zdí (*obr. 3*). Před kostelem byla malá okrasná zahrada. Celý komplex se měl pravděpodobně ještě rozšířit, za josefínského období však dochází k úpadku kláštera, který zůstává nedokončen.

Obr. 3. Bělá pod Bezdězem. Vyobrazení kostela a kláštera na konci 18. století, mědirytina J. M. Steidlina.

PODNĚT A OKOLNOSTI TERÉNNÍHO VÝZKUMU

Dle ustanovení zákona č. 20/1987 sb. o státní památkové péči v platném znění byla na základě požadavku řádu augustiniánů, v jejichž majetku se kostel sv. Václava nachází, provedena zjišťovací sondáž v prostoru sakristie kostela sv. Václava a kaple sv. Mikuláše Tolentinského (tzv. Černá kaple; *obr. 4*). V kapli na stěně společně se sakristií jsou dochovány unikátní fresky s eschatologickou tematikou, které byly pravděpodobně při rekonstrukci na počátku 20. století zabíleny. Při jejich znovuobjevení při rekonstrukci Božího hrobu na přelomu milénia došlo k jejich očištění. Bohužel byla konstatována částečná devastace maleb z důvodu velké vlhkosti zdiva, a proto bylo přikročeno k jeho odvlhčení. Archeologický průzkum byl započat v srpnu 2014 před samotnou výstavbou odvlhčovacího kanálku u obvodového zdiva kaple a sakristie. Rozložení sondáže respektovalo požadavky projektanta stavby Ing. Jindřicha Rineše na zjištění průběhu předzákladového obvodového zdiva odvlhčované části objektů, aby efektivita odvlhčování byla maximální. V prostoru kaple došlo k postupné realizaci čtyř sond, dále dvou sond vně objektu v terénu těsně přiléhajícimu k obvodovému zdivu závěru kostela a v místě zdiva společného pro sakristii a konventní budovy (*obr. 4*). Sonda v sakristii přímo pod okenní špaletou byla vyhloubena restaurátorem, přičemž nebylo možno již zpětně dohledat materiál získaný při těžbě této sondy, výkop proběhl bez dozoru archeologa.

Obr. 4. Bělá pod Bezdězem. Plán sondáže v kapli Mikuláše Tolentinského, sakristii kostela sv. Václava a vně objektu kostela a klášterní budovy. Vyznačeny sondy S 1 až S 8, červeným bodem vyznačeno místo nálezu gotických žeber (zaměření a tvorba plánu M. Kotek, nahoře dosazeno do půdorysu dle Šimáček 2000).

Obr. 5. Bělá pod Bezdězem. 1–6 – sonda S 3, vrstva 115; 7–9 – sonda S 4, vrstva 116. Foto J. Koutová.

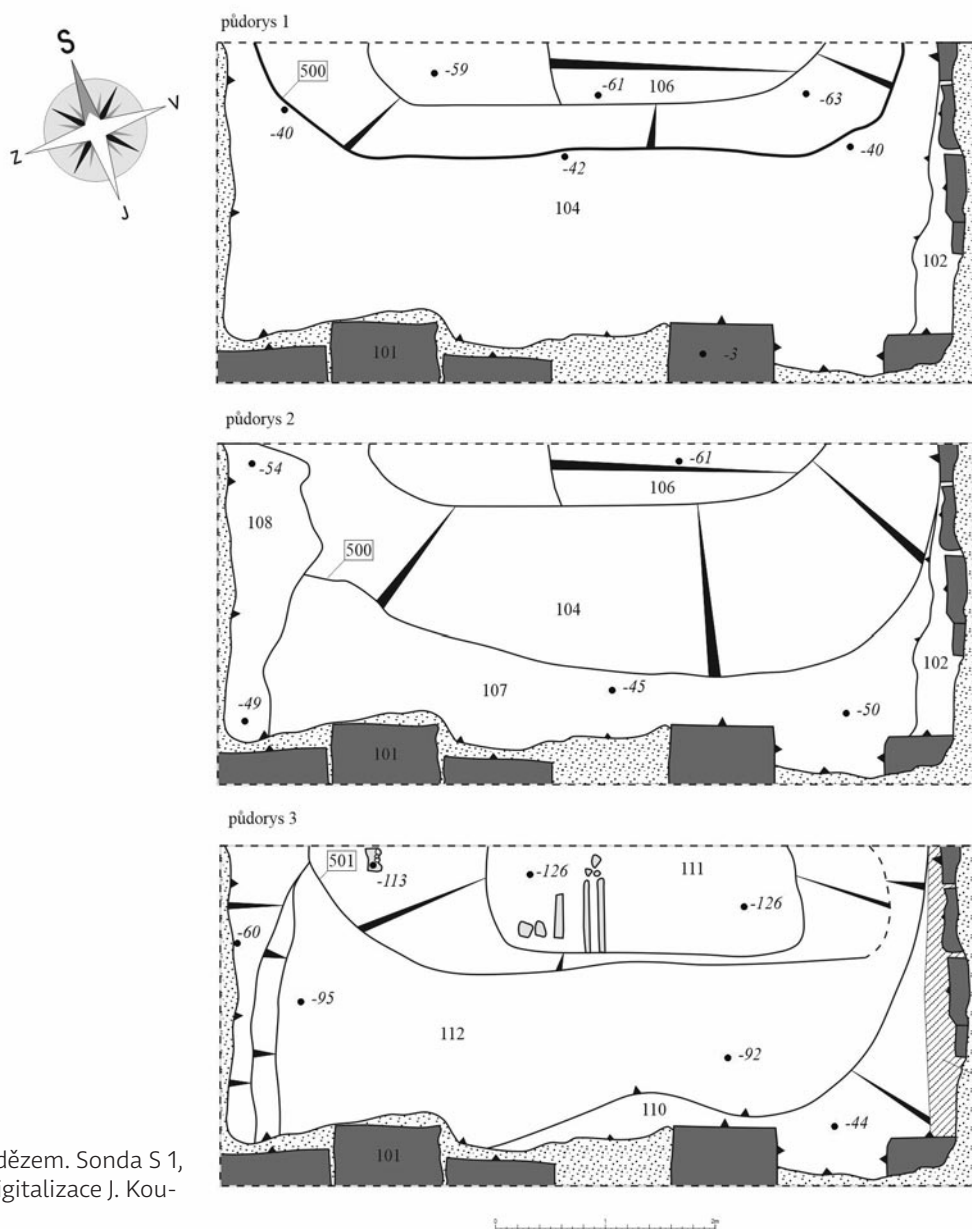
Obr. 6. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 3, vrstva 115, hl. 0–40 cm, fragment pískovcového reliéfu. Foto J. Koutová.

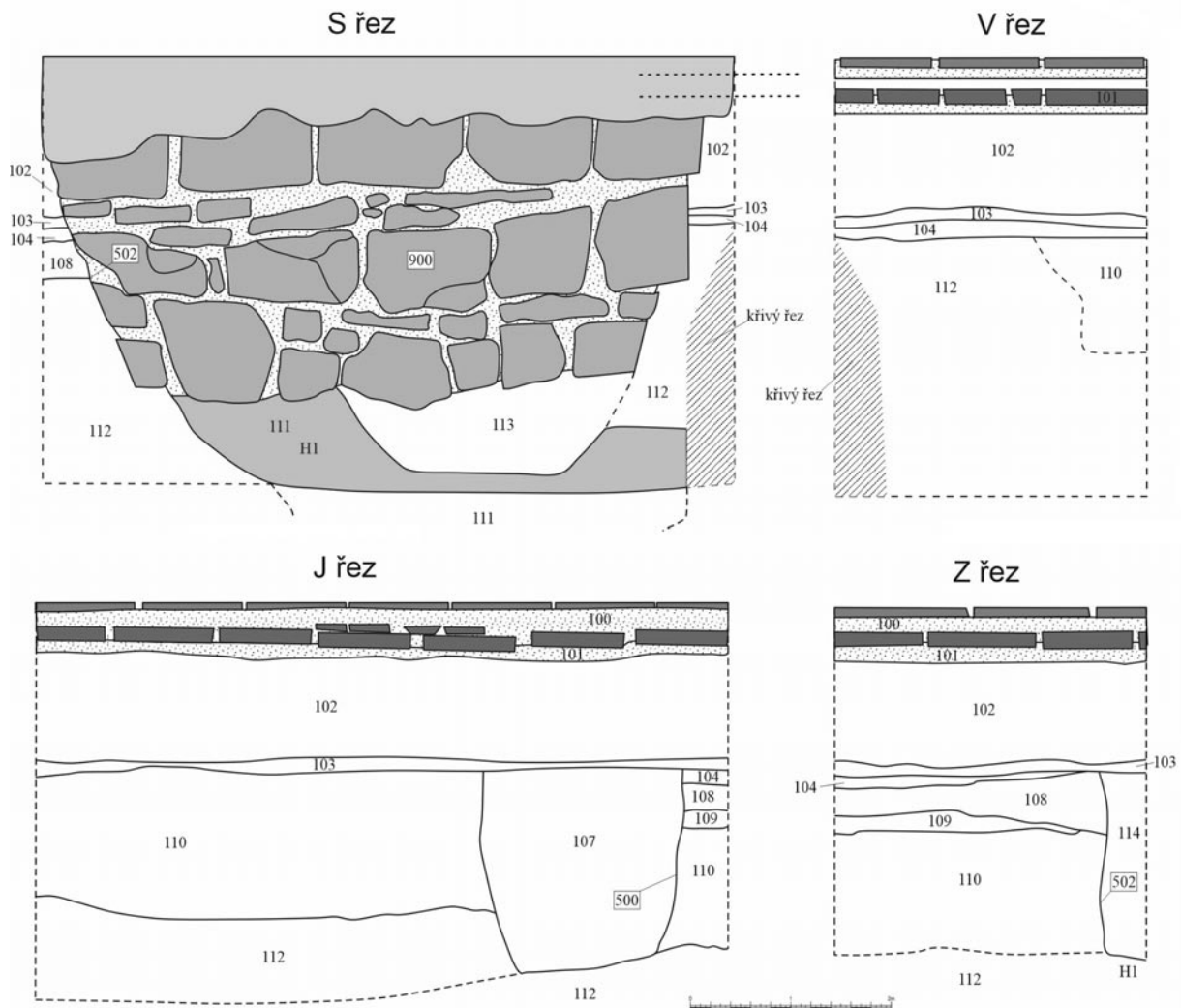
Obr. 7. Bělá pod Bezdězem. Detail výběhu trojice žeber na stěně mezi Černou kaplí a sakristií. Foto J. Koutová.

PŘEHLED ZKOUMANÝCH ÚSEKŮ

Sonda S 1 v kapli sv. Mikuláše Tolentinského byla lokalizována při severní obvodové zdi kaple v bezprostřední blízkosti oltáře se schránkou s Božím hrobem (*obr. 8, 9 a 15*). Po odstranění betonových dlaždic a maltového lůžka byla odkryta raně barokní dlažba z pálené hlíny (uloženina 101) různých formátů uložená do vápenné malty. Pod dlažbou byla zjištěna cca 15 cm mocná vrstva sutě tvořená fragmenty pískovce a malty (vrstva 102, stavební úroveň, popř. úroveň opravy), stratigraficky níže se nacházela středně hnědá písčité hlinitá středně ulehlá hlína s malými až středními fragmenty pískovce (vrstva 103). Stratigraficky nejnižší zjištěné písčité vrstvy hlíny obsahovaly uhlíky a malé fragmenty přepálené hlíny s otisky (mazanice). Ve všech vrstvách se pod barokní podlahou v sekundární poloze vyskytovaly ručně kované hřebíky z rakví a nepočetné lidské ostatky – fragmenty dlouhých kostí, žeber, články prstů, podrobněji se rozbořem kosterního materiálu zabývá příložená antropologická analýza. Na základě zjištěných nálezových situací lze předpokládat, že se původně v prostoru kaple nacházely hroby s kostrovými pohřby, které však při výstavbě konventního chrámu v roce 1709 či při obnovené výstavbě budov bezprostředně přiléhajícího kláštera sv. Augustina v letech 1650–1659 (původní konvent byl vypálen husitskými vojsky v roce 1421) byly vybrány a druhotně uloženy na jiné lokalitě. V severním řezu sondy bylo

Obr. 8. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 1, púdorys 1.–3. fáze. Digitalizace J. Koutová.

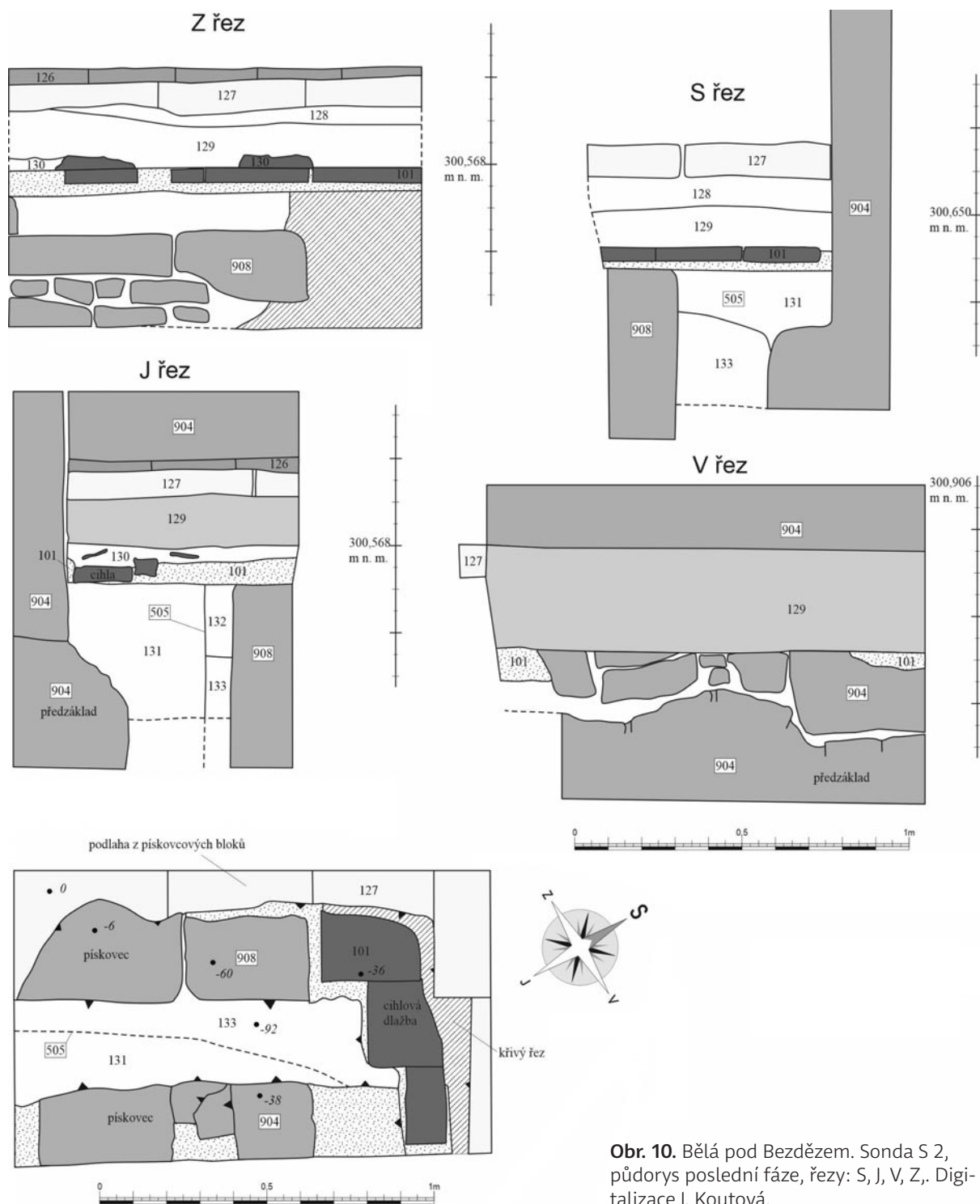

Obr. 9. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 1, řezy: S, J, V, Z. Digitalizace J. Koutová.

zachyceno pískovcové řádkové zdivo (zeď 900) oddělující kapli od kláštera. Základ zdiva se nacházel v hloubce 1 metr pod současnou úrovní podlahy. Těsně pod základem zdi byl zjištěn pohřeb dospělého jedince H1 (vkop 502) *in situ* v natažené poloze na zádech s pokrčenýma rukama přes trup v úhlu 90°. Po-dařilo se zachytit i hranu hrobové jámy. Levá polovina těla zemřelého zabíhala přímo pod základ zdi (900) vyzděné z pískovcových bloků spojených vápenně písčitou maltou oddělující Černou kapli od konventní chodby. Lze se tedy domnívat, že se jde o hrob jedince zemřelého v období před výstavbou konventní budovy. Nebožtík byl pohřben bez výbavy a ani ze zásyvu hrobové jámy (vrstva 111) nepochází archeologický materiál vhodný k bližší dataci hrobového celku. K zpřesnění datace může posloužit objev přepálené vrstvy (vrstva 108) zachované ve východním profilu sondy, jejíž vznik bychom mohli spojit s požárem kláštera při útoku Pražanů na Bělou pod Bezdězem v roce 1421. Právě do přepálené vrstvy byla vkopnuta zjištěná hrobová jáma. K pohřbení nebožtíka tedy muselo dojít mezi lety 1421 a 1650. S největší pravděpodobností hrob pochází z 15. století, jak dokládá i poměrně velká hloubka uložení zemřelého a existence několika etází hrobů nacházejících se stratigraficky nad dokumentovaným hrobem. Skelet zemřelého nebyl zcela preparován z důvodu ponechání ostatků na původním místě.

Pod vrstvou hřbitovní hlíny s druhotně přemístěnými lidskými ostatky v hloubce cca půl metru se začaly objevovat pozůstatky hrobových jam vyhloubených do pískovcového podloží bez skeletů uložených v anatomické poloze. V zásepech již dříve vybraných hrobů se často objevovaly drobné lidské kosti – fragmenty žeber, prstní články, obratle, dále železné ručně kované hřebíky a skoby, které byly původně součástí dřevěných rakví, v nichž byli zemřelí uloženi do hrobu. Při exkavaci sond se však žádný pozůstatek

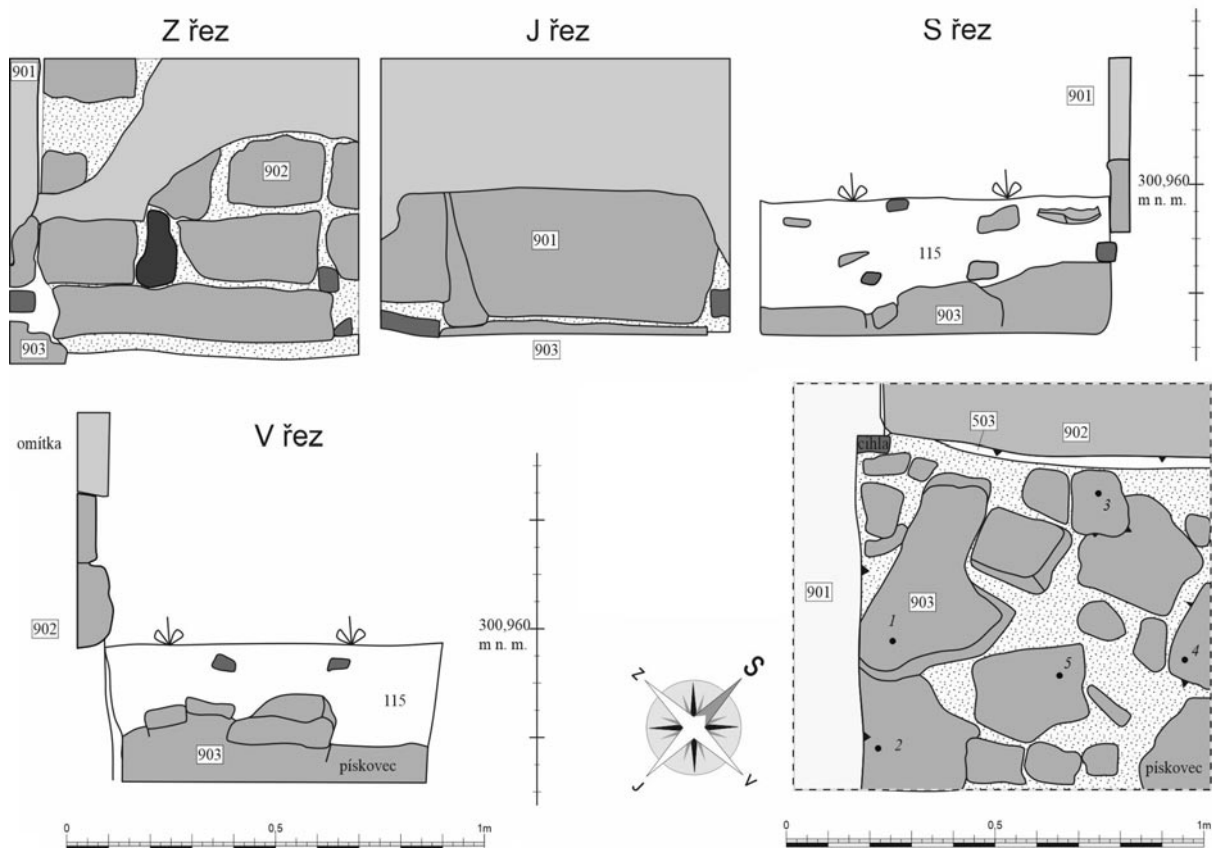
dřevěné rakve nepodařilo archeologicky doložit. Rakve byly pravděpodobně vyzvednuty společně s ostatky, přeneseny na jiný hřbitov a druhotně pohřbeny před barokní přestavbou objektu. Písemné prameny o existenci jakéhokoli pohřebiště v bezprostřední blízkosti či v areálu samotného kláštera mlčí. Zprávy hovoří pouze o pohřebišti náležícím ke klášteru až za městskými hradbami, v těsné blízkosti dnešní silnice směřující k Bezdězu. Dostalo se mu pomyslného názvu „Na mnichovišti“, ačkoli bylo spíše užíváno zejména pro pohřby osadníků z vesnic náležících ke klášteru (Müller – Švédová 2017). Další možností uložení ostatků je hřbitov u kostela Povýšení sv. Kříže. Zajímavostí je, že na pohřebišti byli uloženi jak muži, tak ženy. Lze se tak důvodně domnívat, že po zániku kláštera v 15. století sloužil klášterní hřbitov i civilnímu obyvatelstvu města Bělé pod Bezdězem.

Obr. 10. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 2, půdorys poslední fáze, řezy: S, J, V, Z. Digitalizace J. Koutová.

Získaný archeologický materiál ze sondy S 1 čítá pouze 22 ks keramických fragmentů s redukčním i oxidačním výpalem. Jedná se o zlomky běžného kuchyňského tenkostěnného nádobí. Celkem 20 ks výdutí a 2 ks podhrdlí: jednostranně glazovaný fragment 1 ks, oboustranně glazovaný fragment 1 ks, tuhované fragmenty 14 ks a neglazované zlomky 6 ks z období 15.–16. století. Dále byly nalezeny 4 ks železných ručně kovaných hřebíků z rakví a jedna železná skoba, 3 ks zvířecích kostí a jeden zub, jeden zlomek barevného kovu, uhlíky a mazanice.

Sonda S 2 byla vyhloubena při východním obvodovém zdivu sakristie (*obr. 10 a 16*). Podlaha sakristie byla v místě sondáže tvořena pískovcovými bloky místy doplněnými opukovou dlažbou (uloženiny 126, 127). V hloubce 36 cm pod současnou úroveň podlahy byla zjištěna původní raně barokní podlaha z hliněných pálených dlaždic, částečně degradovaná velkou vlhkostí prostředí (uloženina 101). Do úrovně této podlahy je na V řezu sondy zachována i barokní omítka obvodové zdi sakristie (zeď 904). Těsně nad cihelnou podlahou byly situovány dvě zcela vlhkostí degradované dřevěné fošny (uloženina 130). V půdorysu sondy a Z řezu bylo pod podsypy cihelné podlahy rozpoznáno pískovcové řádkové zdivo (zeď 908) o minimální šířce 38 cm (průběh zdiva pokračuje směrem do Z řezu). Minimální zjištěná výška zdiva je 46 cm. Zeď probíhá sondou ve směru S–J, zděna je na jemný okrový písek. Lícování zdi na V straně dokládá, že se pravděpodobně původně jednalo o nadzemní část zdiva náležícího ke gotické fázi kostela, kdy byla úroveň terénu nižší. Ve V řezu sondy byl pod obvodovou zdí sakristie (zeď 904) zjištěn v hloubce cca 50–60 cm předzáklad tvořený smíšeným zdivem (pískovec, cihla, čedič). V podsypech podlahy ani v níže uložených souvrstvích nebyly zjištěny lidské ostatky. Sonda byla hloubena restaurátorem a nikoli archeologem, takže výpovědní hodnota této sondy utrpěla tím, že výplň nebyla vybírána po vrstvách a materiál získaný z této sondy nebyl už k dispozici. Absentující lidské ostatky v sondě S 2 pomáhají utvořit si představu o podobě a velikosti původního gotického kostela. Prostor sakristie sloužil i dle písemných dokladů po vypálení kostela husity a po celé 16. století jako kaple, o kostelu písemné prameny mlčí. Můžeme se tedy důvodně domnívat, že roku 1421 bylo pravděpodobně zdivo kostelní lodi rozvaleno a po husitských válkách se oprava soustředila na prostor původního presbytáře.

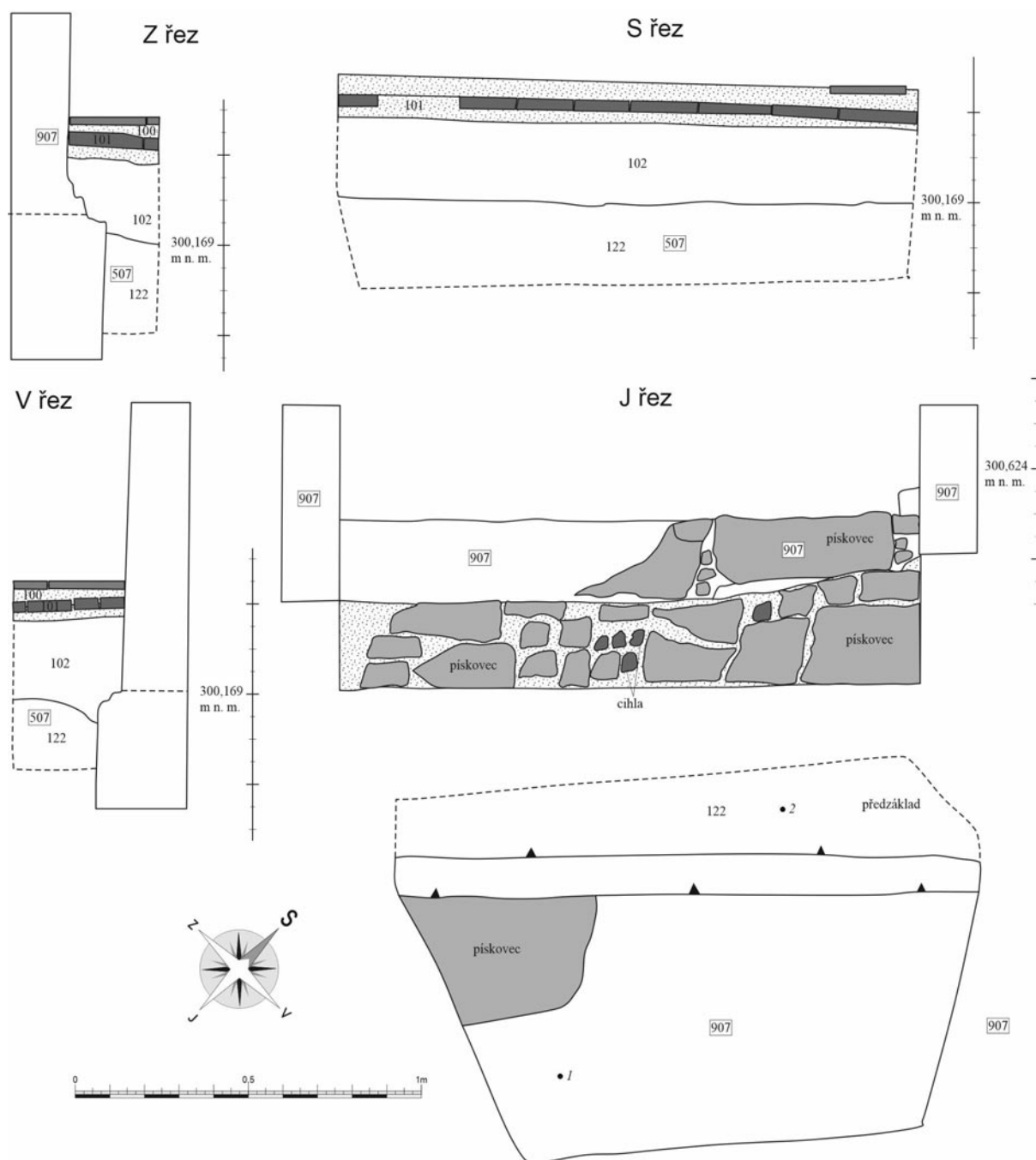

Obr. 11. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 3, půdorys, řezy: S, J, V, Z. Digitalizace J. Koutová.

Sonda S 3 byla vyhloubena vně kostela sv. Václava, v místě, kde nasedá na zdivo závěru kostela (zeď 901) přístavba schodiště kazatelny (zeď 902), (obr. 11 a 17). Sondy bylo možno díky zjištěnému zdivu vyhloubit pouze do hloubky 28–40 cm. V SZ řezu sondy se pod zdivem přístavku pro schodiště kazatelny objevilo starší gotické zdivo (zeď 903), které pokračuje směrem na JZ. Odhalena byla pouze koruna pískovcového zdiva zděného na jemnou písečitou maltu nebo na sucho. Zdivo neslo stopy přepálení ohněm

Obr. 12. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 4, půdorys, řezy: S, J, V, Z. Digitalizace J. Koutová.

Obr. 13. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 5, půdorys, řezy: S, J, V, Z. Digitalizace J. Koutová.

(červené zbarvení), které nejspíše souvisí s vypálením původního gotického kostela husity v roce 1421. Interpretovat na základě výkopu o ploše 1 m² další průběh gotického zdiva je však obtížné a rekonstruovat půdorys původního konventního kostela je prozatím nemožné. S největší pravděpodobností byl kostel situován o něco jižněji a východněji než barokní stavba, přičemž se půdorysně oba objekty částečně překrývají. První doklady o nálezů gotického zdiva pochází ze dne 8. 5. 1709, kdy se slavilo položení základního kamene a tuto událost doprovázelo i šťastné objevení gotického základu kostela. Kostel dne 28. 9. 1712 vysvětil královehradecký biskup Jan Adam hrabě Vratislav z Mitrovic (*Vojkovský 2013, 11*).

Získaný archeologický materiál ze sondy S 3 čítá 74 ks keramických fragmentů s redukčním i oxidačním výpalem. Jedná se o zlomky běžného kuchyňského tenkostěnného nádobí (*obr. 5:1–6*). Celkem 26 ks výdutí, 32 ks okrajů, 13 ks den, 3 ks uch, 36 ks/1 jedinec – oboustranně hnědě glazovaný obrátovaný hrnec o výšce a průměru 30 cm. Dále jednostranně glazované fragmenty 18 ks, oboustranně glazované

fragmenty 25 ks, kamenina 2 ks/1 jedinec – lahev chebské minerálky Františkovy Lázně, tuhované fragmenty 14 ks a neglazované zlomky 15 ks z období 16.–18. století. Dále byly nalezeny 2 fragmenty kachlů se zelenou a hnědou glazurou, 1 železný ručně kovaný hřebík, 2 ks zvířecích kostí, opracované žebro a femur ze středního savce, 1 ks čirého skla a fragment pískovcového článku gotického charakteru o velikosti 4,2 × 5,8 cm (*obr. 6*).

Sonda S 4 o rozměrech cca 1 × 1,2 m byla situována vně sakristie kostela v místě napojení na zeď konventu (*obr. 12 a 18*). V hloubce cca 60 cm pod současným terénem byla zjištěna dlažba z jen hrubě opracovaného čediče. Bezprostředně pod dlažbou se nacházel pískovcový předzáklad obvodové zdi kaple (Z řez) a opěrného pilíře (S řez). V sondě nebyly identifikovány lidské ostatky. Vrstvy 116 a 124 nad zjištěnou čedičovou dlažbou o mocnosti cca 40 cm, obsahovaly poměrně četný keramický materiál, fragmenty kachlů z období 17.–18. století a samozřejmě i mladší nálezy (*obr. 5:7–9*). S jistotou tak můžeme říci, že dlažba byla nejspíše zhotovena na konci 17. století při jedné z přestaveb kláštera. Za tři století terén výrazně narostl, takže dlažba přestala plnit svou funkci (odvod srážkové vody a zabraňování průsaku k základu zdiva) a následně docházelo k výraznému vlhnutí objektu a degradaci omítek. Pod čedičovou dlažbou se podařilo zachytit i část gotického zdiva (zeď 905) a jeho předzáklad (zeď 906), (*obr. 12*).

Získaný archeologický materiál ze sondy S 4 čítá 81 ks keramických fragmentů s redukčním i oxidačním výpalem. Jedná se o zlomky běžného kuchyňského tenkostěnného nádobí. Celkem 41 ks výdutí, 18 ks okrajů, 13 ks den, 1 ks ucho, 4 ks podhrdlí, 17 ks den. Dále jednostranně glazované fragmenty 46 ks, oboustranně glazované fragmenty 28 ks, tuhované fragmenty 2 ks a neglazované zlomky 5 ks z období 17.–19. století. Dále bylo nalezeno 14 fragmentů kachlů s hnědou a zelenou glazurou, 2 ks skla a 4 ks zvířecích kostí.

Obr. 14. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 6, řezy S, J, V, Z. Digitalizace J. Koutová.

Sonda S 5 o rozměrech 1,5 × 1,5 m byla vyhloubena v kapli v okenní špaletě mezi kaplí a kostelem (*obr. 13 a 19*). Po odstranění novodobé dlažby byla obnažena původní barokní cihelná dlažba (uloženina 101). Pod dlažbou byl půdorys sondy téměř v celé ploše vyplněn pískovcovým, nejspíše gotickým zdívkem dělicí příčky kaple a kostela (cca 70 % plochy, zeď 907). Následně byla sonda rozšířena o 30 cm S směrem. V rozšíření pokračoval předzáklad příčky v šířce 12 cm. Zbytek rozšíření sondy byl tvořen podsypy podlahy a hřbitovní hlínou obsahující nepočetné lidské ostatky v druhotné poloze a 1 fragment cihelné dlažby. Celková výpovědní hodnota takto malého odkryvu významnou měrou nepřispívá k dalšímu poznání historie objektu.

Při hloubení výkopu podél obvodového zdiva Černé kaple byl v místě u druhotně prolomeného okna do zdi společné s kostelem sv. Václava objeven předzáklad gotického zdiva. Podlaha se v místě S řezu sondy S 5 propadla a objevila se dutina o velikosti cca 1 m³. V dutině se objevily další kosterní ostatky. Na první pohled bylo zřejmé, že se jedná o kompletní hrobové celky, které nebyly narušeny druhotným vybiráním ostatků ani výstavbou kostela na počátku 18. století.

Sondy S 6 a S 7 o rozměrech cca 1 × 1 m byly umístěny po obou stranách vstupu z kaple do sakristie (*obr. 14 a 20*). Povrch sond byl tvořen suťovým zásypem (vrstva 102), pod nímž se nacházela hřbitovní hlína obsahující malé množství lidských ostatků v druhotné poloze (vrstva 121). Předzáklad dělicí příčky mezi sakristií a kaplí (zeď 910) ani zdi oltáře s Božím hrobem (zeď 909) nebyl zjištěn. Většinu východního řezu obou sond vyplňoval předzáklad zdiva příčky společné pro sakristii a kapli barokního stáří (zeď 910). Dokumentace sondy S 7 byla provedena pouze fotograficky, řezy byly naprosto identické se S 6 (sondy byly umístěny jen cca 1,5 m od sebe). Z obou sond nepochází kromě lidských ostatků žádný archeologický materiál.

Sonda S 8 byla hloubena jako poslední až v listopadu 2014, na plánu je vyobrazena černou barvou (*obr. 4*). Výkop byl proveden při celém obvodu zdiva kaple sv. Mikuláše Tolentinského. V zásypu výkopu provedené stavbou se nacházel početný osteologický materiál, potvrdila se tedy domněnka, že celý prostor kaple byl již dříve využíván jako pohřebiště, a to v období předcházejícím výstavbě barokního kostela sv. Václava. Z výkopu pochází jeden zlomek keramiky datovaný do 16. století a fragmenty hřebíků náležících nejspíše k rakvím, ve kterých byli někteří zemřelí pohřbeni.

Prostory kaple i sakristie jsou již součástí budovy konventu, právě v jejich půdoryse a průběhu obvodových stěn jsou zjevné nepravidlosti, nasvědčující složitějšímu stavebnímu vývoji. Značné rozdíly v průběhu i síle jednotlivých částí severní stěny, oddělující chodbu, by při bližším rozboru stavby jistě neunikly pozornosti a byly zdrojem úvah o možnosti zachování staršího, pravděpodobně středověkého jádra stavby. Dosud nebyl zpracován stavebně historický průzkum kláštera, který by přinesl základní poznatky ke stavebnímu vývoji a předpokládané existenci konstrukcí gotického původu v dnešním organismu stavby. Nepravidlosti v průběhu severní stěny jsou však částečně patrné i na půdoryse kláštera v Soupise památek z roku 1930 (*Šimák 1930*, 56). V literatuře se pouze obecně uvádí, že předbarokní konstrukce mohou být obsaženy ve východním křídle. Rovněž není k dispozici přesné stavební zaměření objektu.

Při provádění stavby zvlhčovacího kanálu došlo k objevu výběhu žebrové klenby na příčce oddělující kapli od sakristie. Následoval orientační průzkum stavebního vývoje provedený Evou Vyletovou z NPÚ (*Vyletová 2015a*). Pro osvětlení souvislostí nálezové situace bylo v rámci průzkumu provedeno orientační zaměření půdorysu kaple a sakristie s navazujícími konstrukcemi. Severní stěna oddělující chodbu má v rozsahu, který náleží kapli, sílu až 130 cm. Ze strany chodby je tato stěna v části uskočena, tam má tloušťku 115 cm. Pokračování této stěny východním směrem má v části náležící již sakristii výrazně menší tloušťku, pouhých 67 cm (*Vyletová 2015a*, 176). Rozdíl tak činí zhruba půl metru. Výběh žebrové klenby byl odhalen při hloubení svislé niky v dělicí stěně mezi sakristií a kaplí, ve vzdálenosti 50 cm od SZ nároží sakristie, tedy ve vzdálenosti odpovídající zhruba rozdílu v tloušťce severní stěny (*obr. 4*, vyznačeno červeným bodem). Stavební zásah do dělicí stěny byl proveden ze strany sakristie. Výběh žebrové klenby směřoval dovnitř dělicí stěny mezi oběma prostory, tedy původně do volného prostoru, který byl druhotně po zániku klenby rozdělen na dva. Výběh je tvořen trojicí prutů shodného profilu o šířce 13 cm se symetricky vyběhajícími bočními pruty pod úhlem přibližně 45–50°. Střední prut sleduje zhruba osu dělicí stěny. Pata výběhu žebrové klenby je nasazena necelé 2 m nad úroveň stávající podlahy. Žebra mají dvojitě vyžlabený profil a do stěny zabíhají ostrým hrotem. Z celé konstrukce se zachovaly dva kvádry nad sebou s tesanými výběhy prutů o celkové výšce 1,6 m. Povrch žebrové klenby pokrýval světle šedý nátěr s bíle malovanými

linkami iluzivního spárování. U obou dílů bylo viditelné druhotné narušení boční stran kvádrů směrem do sakristie. U horního dílu bylo navíc zjištěno, že na části boční strany se zachoval povrch, který byl kamenicky opracován a snad i profilován. Interpretace je vzhledem k torzálnosti nálezu nejistá. Na zdivu pod výběhem žebér se zachovala část hladké omítky, zabíhající dál do stěny. Žebrová klenba náležela zřejmě prostoru, situovanému po severní straně původní gotické stavby klášterního kostela, přičemž předpokládáme, že v místě dnešní barokní stavby stál původní gotický kostel (*obr. 7*). Prostor obsahoval

Obr. 15. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 1, konečný půdorys, hrob H1.

Obr. 16. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 2, V řez, pohled na předzáklad sakristie a gotickou zeď z původního kostela v Z části sondy.

Obr. 17. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 3, půdorys, gotické zdivo zaniklého kostela situované vně závěru barokního kostela.

Obr. 18. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 4, půdorys, čedičová dlažba z poloviny 17. století.

Obr. 19. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 5, J řez, okenní špaleta mezi kostelem sv. Václava a kaplí se zjištěným gotickým předzákladem.

Obr. 20. Bělá pod Bezdězem. Sonda S 7, J řez, suťový podsyp podlahy – úroveň opravy a hřbitovní hlína s lidskými ostatky v dolní části sondy.

nejméně dvě pole klenby s orientací ve směru podélné osy kostela. Jednotlivá pole klenby měla pravděpodobně lehce obdélný nebo čtvercový půdorys. Původní délku prostoru neznáme. Podle dochovaných výběhů žeber a jejich nasazení ve výšce 2 m nad podlahou se nejednalo o hlavní sakrální prostor. Dochované torzo žebrové klenby mohlo nejspíše náležet sakristii nebo kapli. Mohlo být i součástí ambitu. Možné pozůstatky konstrukcí středověkého původu lze předpokládat i v severní obvodové zdi dnešní lodi kostela. Také tato stěna nemá podle podrobnějšího ohledání na místě zcela přímý průběh. V délce přiléhající sakristie má stěna tloušťku 140 cm, zatímco u navazující Černé kaple má tloušťku kolem 155 cm, přičemž její průběh není ze strany kaple přímý, ale vykazuje zřetelné zakřivení. Z prostoru kaple je rovněž zřejmé, že se směrem nahoru kónicky zužuje. Rozdíl v tloušťce stěny zhruba 10–15 cm není z interiéru lodi na první pohled patrný, neboť byl v místě přechodu vyrovnán a skryt za pilastrem. Při barokní přestavbě byly veškeré nerovnosti ze strany kostela potlačeny tak, aby celek byl podřízen barokní kompozici. To se týká i druhotného prolomení okenního otvoru v roce 1763 k osvětlení do té doby temné kaple z prostoru lodi. Zatímco otvor je podřízen symetrii severní stěny lodi, na straně do kaple má zdivo parapetu výrazně nepravidelný tvar. Při stavebních pracích bylo rovněž nalezeno několik fragmentů architektonických článků a část pískovcové desky, pravděpodobně náhrobku, s erbem Berků z Dubé (*Vyletová 2015b*). Dva fragmenty žeber o šířce 18,5 cm mají dvojité vyžlabený profil. Podle větší šířky, oproti žebřům dochovaného výběhu severní stěny, pocházejí zřejmě z jiné části stavby. Třetí fragment s hruškovým profilem, který je pouze torzem původní profilace měl původně zřejmě také větší šířku. V prostoru tzv. Černé kaple byl během prováděné dokumentace zjištěn ještě jeden nález. Po rozebrání oltáře, který byl převezen do dílny k restaurování, byla odkryta zděná oltářní menza. Bylo zjištěno, že pro horní desku menzy byla druhotně použita kamenná deska gotického původu o rozměrech 1,89 × 1,05 m a tloušťce cca 17 cm. Půdorysné rozměry však nemusí být původní, deska je vsazena do větší plochy, přičemž viditelná je pouze hrana na čelní straně mensy, kde je zachována původní profilace s okosením a výžlabkem. Na horní ploše desky, na které jsou dobře patrné stopy po opracování nástrojem s širokým břitem, se zachovala kamenická značka ve tvaru písmene A (*Vyletová 2015a, 176*).

Torzo výběhu žeber klenby vyniká precizností provedení a je dokladem kvalitní kamenické práce. Dvojité vyžlabená žebra se uplatňovala především v řádové architektuře zhruba od 1. poloviny 14. století (například křížová chodba františkánského kláštera v Praze, augustiniánský klášter v Roudnici nad Labem, boční loď a ambit kláštera Zlatá Koruna atd.; *Mencl 1948, 125*). Detail výběhu žeber ze stěny bez konzol je vzácnější a příklady jeho užití známe vesměs až z pokročilého 14. století. Častěji nalezneme tento detail u středových sloupů, zatímco u stěn byla v těchto prostorech žebra obvykle ukončena konzolami nebo příporami. Kromě skutečnosti, že žebra klenby vybíhají ze stěn bez konzol, je charakteristickým detailem i to, že žebra do sebe zabíhají, a tedy se vzájemně přetínají. Ostrý hrot v daném případě vytváří dvojice sbíhajících se bočních prutů, zatímco střední prut do nich zabíhá nad jejich průnikem. V podstatě se jedná o shodný princip, jaký byl zřejmě poprvé použit u výběhů žeber klenby Staroměstské mostecké věže v Praze a je datován do doby kolem roku 1380 (*Mencl 1951–1952, 275*). Příklady takového řešení jsou v literatuře dávány do souvislosti s dvorskou hutí pozdně lucemburského období Václava IV. Z dalších příkladů můžeme uvést kostel Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi, kde nalezneme obdobný detail do sebe zabíhajících žeber u jižní předsíně (*Mencl 1948, 125*). Výběhy žeber po stranách portálu na rozdíl od sledovaného detailu jsou sice opatřeny konzolami, další dvojice při čelním oblouku však již zabíhá do stěny bez konzol, a to ve tvaru ostrého hrotu, tvořeného sbíhajícími se bočními žebry a z nich vyrůstajícím středním žebrem. Detail dlouhých ostrých patek, vytrácejících se v ploše ze stěny, svědčí v případě kláštera v Bělé pod Bezdězem o vysoké úrovni architektury, o níž až na tento zlomek nemáme žádné jiné doklady. Původ tohoto architektonického článku bychom mohli klást nejdříve do závěru 14. století, může však pocházet také až z pozdně gotického období. Celková situace kláštera nebyla sice po husitských válkách příznivá a nenásvědčovala větším stavebním aktivitám, k částečným opravám v klášteře a v klášterní kapli však podle literatury po polovině 15. století došlo.

ZÁVĚR

I přes poměrně v ploše malý odkryv, přinesl předstihový zjišťovací průzkum mnoho nových poznatků, které přispěly k částečnému dokreslení gotické podoby kostela a kláštera. Z většiny sond byl získán ar-

Sonda	Kontext	Stratigrafický pod	Stratigrafický nad	Č. řezu	Č. plánu	Popis
S1,S5	100		101	5-S,Z,V; 1-V,J,Z	5,11	betonová dlažba+maltové lůžko položená na barokní cihelnou podlahu – novodobá dlažba 20. století
S1,S2, S5	101	100,130	102,131(505), 123,908	11-V,J,Z; 7- Z,S,J; 5-S,Z,V	11,5,7	cih. dlažba – růz. rozm., položeno do malt. lůžka, užitý půdovky, čtverc. dlažba, cihly, degradováno vlhkostí - barokní dláždění
S4	117	124	118	4-V,J	2,4	dlažba z čediče uložena v jemné stř. hnědé písčité hlíně, čedičová dlažba – velikost kamenů do 15 cm
S2	126		127		7	podlaha - dlažba z opuky, rozměr dlaždic 29 × 29 × 3 cm, místy výškově navazuje na dlažbu z pískovcov. opracov. bloků vr. 127
S2	127	126	128	7-Z,S,J	7	podlaha z opracovaného pískovce o síle až 13 cm, velikost dlažby: 70 × 48 × 12 cm
S2	130	129	101	7-Z	7	rozpadlé dřevo - původně asi fošny

Tab. 1. Bělá pod Bezdězem. Seznam uloženin – úrovní podlah.

Sonda	Kontext	Stratigr. pod	Stratigr. nad	Č. řezu	Č. plánu	Poznámky	Popis
S1	900		H1 (111), 113, 502 (114)	11-S	11	obvod. zeď kaple, kterou od- děluje od konventní chodby, nad podlahou omítnuta a pod stropem je zdobena freskami	řádkové zdivo, na maltu, pískovc. bloky vel. 40 × 20 × ? tvoří hlav. řady, dopln. menšími pískovci vel. 20 × 20 × 10 cm, vkop pro zeď 502, výplň 114, výš. zdi 0,8 m, nasedá na hrob. jámu H1
S3	901		903?		1,3		zeď závěru kostela sv. Václava (barokní), smíš. řádkové zdivo - cihla a pískovec, pískovec 66 × ? × 34 cm, spojeno sv. žluto-bílou tvrdou maltou, základy tvořeny pravděpodobně zdi 903
	902		503		1,3		řádkové zdivo, skladba cih. a pískovec, přístěnek pro schodiště, nadzemní část, pískovec 76 × ? × 23 cm, 31 × ? × 19 cm, vápnitá malta - sv. šedo-bílá, drobnivá, základy neodhaleny
S3	903	115,901	?		1,3		odhalena pouze koruna pískovcového zdiva malta - sv. žluto-okrová, jemná písčitá - pouze místy, část kladena na sucho, pískovec 33 × 23 × ? cm, základy neodhaleny, výška zdiva 0,33 m
S4	904	118	505		2,4,7,9	cihla 16 × 10 × 5 cm, čedič do 15 cm, zeď sakristie s opěrným pilířem	zachována podzemní i nadzemní část zdiva - pískovec, cihla, nadzemní část řádkové zdivo s omítkou, malta - sv. žluto-bílá písčitá, drobnivá + stř. okrová jílovitopísčitá hlína promíšená s ččkami tm. hnědé písčité jemné hlíny, pískovec 60 × ? × 29 cm; 32 × 18 × 10 cm, zděno do výkopu, nepravidelné zdivo: cihla, pískovec, čedič
	905		906		2,4		nadzemní řádkové zdivo s omítkou, malta - sv. bílo-žlutá písčitá, drobnivá, použity i opracované pískovcové kvádry 80 × ? × 26 cm, přístavek konventu, základy tvořeny zdi 906
S4	906	905	504		2,4		předzáklad zdi 905, zdivo lité na těsno do výkopu, pískovec 28 × ? × 10 cm, malta - sv. bílo-žlutá písčitá, drobnivá, výška zdi 0,36 m
S5	907		507		5,6		pískovcová zeď kaple, malta - sv. šedě bílá písčitá pískovec 58 × 41 × 23 cm, jádrové zdivo, lícované, řádkové, základ tvořený zlomky cihel do 10 cm, pískovcem 31 × ? × 23 cm, spojený stejnou maltou jako nadzemní část, výška?
S2	908	101		7 - Z,S,J, 9 půdo- rys	7,9	pravděpodobně gotické zdivo situované nyní v interiéru sakristie	řádkové pískovcové zdivo, lícované (směrem k Z, není odkryta celá tloušťka) orientace S-J, pojivo - jemný okrový písek, celková výška zdiva nelze určit, min. výška 0,48 m
S6, S7	909		125	8 - Z	8	zdivo oltáře pro boží hrob nadzemní část zdiva opatřena novou cementovou omítkou	pískovcové zdivo 27 × ? × 18 cm kombin. s cihelnými dlaždicemi 20 × ? × 5 cm, jádrové zdivo řádkové, malta - sv. šedo-bílá písčitá + ččky vápna do 0,3 mm, tvrdá, výška základu cca 0,4 m
S6, S7	910	125	506,134	8 - V,S,J	8	zeď - příčka oddělující kapli od sakristie	pískovc. zdivo - 30 × ? × 20 cm, jádrové řádkové v hor. části dopln. cihlou (lůžko pro osazení ostění dveří do sakristie), novodobá úprava, původně byl užit asi jen pískovec, cihla 22 × 14 × 6 cm, zjištěná výška min. 0,7 m, pojivo - zemina - tmav. okr. plastická prachová, zděno do výkopu 506, nadzem. část omítnuta, pokryta freskou

Tab. 2. Bělá pod Bezdězem. Seznam zdí.

Sonda	Kontext	Stratigraf. pod	Stratigraf. nad	Č. řezu	Č. plánu	Č. sáčku	Nálezy	Poznámky	Hl. (m)	Zlom stěny	Povrch stěny	Stěny	Dno	Výplň
S1	500	107,103,105?	112,110,109; 108,104	11-J	11, 10 půdorys	11-16	keramika, lidské kosti, Fe - hřebík, bk - koroze, uhlík	pravděpodobně vybraná hrobová jáma ostatky vybrány	0,59	ostrý	hladký	konkávní	ostré, ploché	107
S1	501	900,112	113	11-SV	11	17-20,26	keramika, lidské kosti, Fe - hřebík	vkop pro hrob H1, zabíhá pod zeď, jeho povrch je porušen zdí 900 a jejím vkopem 502	0,34	pozvolný	hladký	konkávní	pozvolné	111
S1	502	114,103	113,112	11-SV,Z	11		lidské kosti - ponecháno in situ, kompletní skelet	vkop pro zeď 900, která porušuje H1	1	ostrý	hladký			114
S3	503	902	115	3-Z,S	1, 3			výkop pro zeď 902, nedobráno na dno	0,3					120
S4	504	906	116		2, 4			vkop pro zeď 906	0,36					123
S4,S2	505	904,131	132,133		2, 4, 7, 9			výkop pro zeď 904						131
S6,S7	506	134	125		8			výkop pro základové zdivo 910	?					134
S5	507	122,907	?	5-V,Z,S	5, 6 půdorys			pravděpodobně se jedná o široký výkop, jehož hrany nebyly ve zkoumané části zachyceny, hloubka výkopu min 30, výkop pro základ 907, úroveň záhloubení nebylo možno zjistit - překryto vyrovnávkou terénu vr. 102	?					122,907

Tab. 3. Bělá pod Bezdězem. Seznam vkopů.

cheologický materiál, převážně fragmenty keramických nádob, zlomky kovových předmětů a v neposlední řadě i lidské kosterní ostatky. Stratigrafie profilů sond realizovaných v prostoru Černé kaple vykazovala shodné uložení vrstev. Po odstranění novodobé podlahy vybudované ve 20. století došlo k odhalení původní podlahy vybudované z hliněných pálených dlaždic různého formátu, která nejspíše souvisí s výstavbou barokního objektu, a můžeme ji tedy datovat do období kolem roku 1709. Úroveň barokní podlahy se začala kvůli nestabilitě podkladních vrstev propadat, a proto došlo ve 20. letech 20. století k jejímu vyrovnání výše zmíněnou novodobou dlažbou. Rekonstrukce podlahy však měla paradoxně za následek degradaci barokní podlahy a rovněž výraznou měrou přispěla k vlhnutí obvodového zdiva kaple kvůli narušení cirkulace zemní vlhkosti, kterou barokní cihelná podlaha ještě umožňovala. Podsypy barokní podlahy byly tvořeny tzv. hřbitovní hlinou písčitého charakteru a fragmenty původních omítek (stavební úroveň barokní stavby). Před výstavbou barokního objektu došlo k exhumaci hrobů, jež bránily výstavbě nového zdiva, avšak k odstranění hrobových celků v ploše kaple nedošlo, jak ostatně následně ukázal i částečný propad podlahy v prostoru před Božím hrobem, při hloubení obvodové rýhy pro odvlhčovací kanál. V sondě přiléhající ke zdi oddělující kapli od konventu se objevila i vrstva nesoucí známky přepálení (požáru). Ve třech sondách se podařilo zachytit i pozůstatky gotického zdiva náležícího původnímu objektu zničenému husitským vojskem, a to v prostoru sakristie, kaple i vně stávajícího barokního objektu.

PŘÍLOHA 1

Popis uložení

102 – Sonda S1, S5, S6, S 7, vrstva, stratigraficky pod 101, stratigraficky nad 103,125, 122 (507), nálezy: č. sáčku 1, 2, 47, lidské kosti, keramika. Písčité vápnitá malta, okrový písek, cihla a pískovec drobtly až velké fragmenty, kyprá. S1 mocnost vrstvy 8–30 cm, S5 mocnost vrstvy 22–36 cm, S6+7 mocnost vrstvy 28–48 cm, úroveň opravy – stavební suť – podklad pod podlahou, vyrovnávka, suť – kameny – pískovec – malta, středně okrově bílý písčité maltový písek, malé až velké fragmenty cihel 60 %, hranice ostrá.

103 – Sonda S1, vrstva, stratigraficky pod 120, stratigraficky nad 104, 107 (500), 110, 114 (502), 108, nálezy: č. sáčku 103, keramika. Středně hnědá středně hrubá písčité hlína, středně ulehlá, 20 % malé až střední fragmenty pískovce, mocnost vrstvy 1–4 cm, hranice dosti ostrá.

104 – Sonda S1, vrstva, stratigraficky pod 103, 107 (500), stratigraficky nad 112, 110, 108, 106?, nálezy: č. sáčku 5, 7, 8, lidské kosti, keramika, vzorek přepálené hlíny. Světle hnědá jemná písčité hlína, středně ulehlá, 5 % malé fragmenty pískovce, mocnost vrstvy 1–6 cm, hranice dosti ostrá.

- 105** – Sonda S1, výplň, stratigraficky nad 160, 500, nálezy: č. sáčků 4, 6, hřebík, vzorek přepálené hlíny. Výplň hrobu, uložení znatelná jen v půdorysu, hloubka 44–60 cm pod osou. Světle hnědá jemná písčitá hlína, kyprá, hranice dosti ostrá.
- 106** – Sonda S1, vrstva, stratigraficky pod 105, stratigraficky nad ?, hloubka 61 cm od osy zachyceno ve dně výkopu 500 – pravděpodobně hrobu – sekundárně vybráno, středně hnědá jemná hlína, 10 % skvrny šedé hlíny, hranice rozplzlá.
- 107** – Sonda S 1, výplň, sekundárně přemístěno, hloubka od osy 60–80 cm, mocnost 60 cm, stratigraficky nad 500, 104, 110, 112, stratigraficky pod 103, nálezy: č. sáčků 11–16, keramika, lidské kosti, hřebík, barevné kovy, uhliky. Světle hnědošedá jemná písčitá hlína, středně ulehlá, 10 % – skvrny běžového pískovce, 10 % skvrny rezavého písku, hranice rozplzlá.
- 108** – Sonda S1, vrstva, stratigraficky pod 103, 104, stratigraficky nad 109, 112, 108, 114 (502), nálezy: č. sáčků 9, 10, keramika, vzorek přepálené hlíny, požárový horizont? – přepálená vrstva porušena výkopem 502 (výkop pro zeď) hloubka 50–60 cm, mocnost vrstvy 7–19 cm. Tmavá hnědě červená jemná hlinitá hlína, kyprá, hranice ostrá
- 109** – Sonda S 1, vrstva, stratigraficky pod 108 (500, 107?), stratigraficky nad 110, mocnost 1–6 cm. Světlá žlutě šedá jemná písčitá hlína, středně ulehlá, hranice ostrá.
- 110** – Sonda S1, vrstva, stratigraficky pod 109, 108, 114 (502), 107 (500), 103, stratigraficky nad 112, mocnost 35–45 cm. Světlá žlutě šedá jemná hlinitý písek, středně ulehlý, 1 % drobtů uhliků, 2 % skvrny okrového písku, hranice pozvolná.
- 111** – Sonda S 1, výplň hřbitovní hlína, výplň hrobu H1 (výkop 501), stratigraficky pod 900, stratigraficky nad 113, 501, mocnost 13–30 cm, nálezy: č. sáčků: 17–20, 26, vzorek přepálené hlíny, lidské kosti, Fe – hřebík. Středně hnědě šedá jemná písčitá hlína, kyprá, hranice pozvolná.
- 112** – Sonda S 1, vrstva, stratigraficky pod 107, 110, stratigraficky nad podlozím ?, mocnost 0,36–0,70 – nedobráno, nálezy: č. sáčků 21–25, keramika, kosti zvířecí, zub, Fe, uhliky, vzorek přepálené hlíny. Světlý okrově šedý jemný písek, ulehlý, hranice?
- 113** – Sonda S1, vrstva, stratigraficky pod 112, stratigraficky nad ?, podloží – světle šedý velmi jemný písek, středně ulehlý, mocnost?
- 114** – Sonda S 1, výplň, stratigraficky pod 103, stratigraficky nad H1 (111), 113, 108, 109, 110, výplň vkopu pro zeď 900, výkop zasahuje do hloubky 1 m pod podlahu kaple. Středně hnědá hlína.
- 115** – Sonda S 3, vrstva, stratigraficky pod 114, stratigraficky nad 903, nálezy: č. sáčků 28–33, 41, 42, keramika, zvířecí kosti, Fe – hřebík, sklo, stavební materiál, kachle, mocnost 18–30 cm. Tmavě šedě hnědá jemná písčitá hlína, kyprá, 2 % pískovec – střední fragmenty do 15 cm, 2 % maltovina – čocky do 3 cm, 5 % cihla – fragmenty do 10 cm, 5 % pískovec – malé fragmenty, hranice dosti ostrá.
- 116** – Sonda S 4, vrstva, stratigraficky pod 123, 504, stratigraficky nad 124, 905, nálezy: č. sáčků 34–39, keramika, kosti, sklo, kachel, mocnost 24–35 cm. Tmavě hnědá jemná písčitá hlína, kyprá, 2 % maltovina, 5 % pískovec – malé fragmenty do 2 cm, 15 % střední fragmenty cihel, hranice ostrá.
- 118** – Sonda S 4, vrstva, stratigraficky pod 117, 124, stratigraficky nad 119, nálezy: č. sáčku 40, keramika, podsyp pod dlažbu 117, mocnost 6–18 cm. Středně hnědá jemná písčitá hlína, středně ulehlá, 3 % malé fragmenty pískovce, hranice dosti ostrá.
- 119** – Sonda S 4, vrstva, stratigraficky pod 118, stratigraficky nad ?, nálezy: č. sáčku 40, lidské kosti, mocnost 10–32 cm. Středně okrově hnědá jemná písčitojilovitá hlína (maltovina), ulehlá, promíšeno s čockami tmavě hnědě písčité jemné hlíny (velikost do 3 cm), 2 % cihla – drobtů, 1 % uhlík – velikost do 1 cm, hranice dosti ostrá.
- 120** – Sonda S 3, výplň vkopu 503, stratigraficky pod drnem, stratigraficky nad 503, mocnost minimálně 32 cm. Středně hnědá písčitá hlína, kyprá, 1 % cihly – drobtů, 2 % pískovec – drobtů, hranice ostrá.
- 121** – Sonda S6, S7, vrstva, stratigraficky pod 125, 134 (506), stratigraficky nad ?, mocnost minimálně 30 cm, nálezy: č. sáčků 44, 49, keramika, lidské kosti. Středně okrová jemná prachově písčitá hlína, ulehlá, 5 % čocky rozpadlého pískovce do 30 cm, 1 % uhlík – drobtů, 20 % pískovec – drobtů, hranice nelze určit.
- 122** – Sonda S 5, výplň, stratigraficky pod 102, stratigraficky pod 507, výplň vkopu 507, nálezy: č. sáčků 45, 46, lidské kosti, keramika, mocnost minimálně 34 cm. Středně okrová jemná písčitá hlína, kyprá, 20 % pískovec – malé fragmenty, hranice nelze určit.
- 123** – Sonda S 4, vrstva, stratigraficky pod drnem, stratigraficky nad 906, 116, mocnost 10 cm. Světle žlutě okrová drobná písčitá malta, hranice ostrá.
- 124** – Sonda S 4, vrstva, stratigraficky pod 116, stratigraficky nad 117, mocnost max. 24 cm. Středně okrově hnědá jemná písčitá hlína, středně ulehlá, 7 % cihla fragmenty do 3 cm, 7 % maltovina, čocky do 2 cm, 3 % uhliky do 1 cm, 5 % pískovec – malé fragmenty, hranice ostrá.
- 125** – Sonda S 6, S 7, vrstva, stratigraficky pod 102, 909, stratigraficky nad 121, mocnost 2–4 cm, nálezy: č. sáčku 48, lidské kosti. Tmavě šedě hnědá jemná prachová hlína, ulehlá, 5 % malé fragmenty pískovce, hranice ostrá.

128 – Sonda S 2, vrstva, stratigraficky pod 127, stratigraficky nad 129, mocnost 1–11 cm. Tmavě šedá jemná písčitá hlína, kyprá, 3 % cihla velikost do 5 cm, 3 % uhlík velikost do 1 cm, 5 % malé fragmenty pískovce, hranice ostrá.

129 – Sonda S 2, vrstva, stratigraficky pod 128, 127, stratigraficky nad 101, 130, mocnost 14–17 cm. Stavební suť světlé okrové barvy, hrubá, kyprá, 40 % malé fragmenty pískovce, 10 % cihla fragmenty do 5 cm, 5 % omítka drobtů, 5 % maltovina, hranice ostrá.

131 – Sonda S 2, výplň v kopu 505, stratigraficky pod 101, stratigraficky nad 505, 133, mocnost 15–48 cm. Světle hnědý okrový jemný písek, kyprý, 20 % pískovec malé fragmenty, hranice?

132 – Sonda S 2, vrstva, stratigraficky pod 101, 505(131), stratigraficky nad 133, mocnost 0,26 cm. Středně hnědý jemný písek, kyprý, 2 % malé fragmenty pískovce a zetlelé dřevo, hranice ostrá.

133 – Sonda S2, vrstva, stratigraficky pod 132, 505 (131), stratigraficky nad ?, mocnost minimálně 32 cm. Světle šedé okrový jemný písek, ulehlý, 5 % malé fragmenty pískovce, hranici nelze určit.

134 – Sonda S 6, výplň v kopu 506, stratigraficky pod 125, stratigraficky nad 506, mocnost minimálně 30 cm. Středně okrová jemná prachová hlína, kyprá, 4 % malé fragmenty pískovce, hranice ostrá.

PŘÍLOHA 2

Antropologický rozbor kosterních pozůstatků ze sond z kaple sv. Mikuláše a sakristie kostela sv. Václava v Bělé pod Bezdězem

Petra Beran-Cimbůrková

1. Materiál

Jedná se o izolované kosti z několika sond (č. 1, 4–8), které byly datovány do období středověku a novověku. Stav zachovalosti kostí by byl velmi dobrý, kdyby nebyly mechanicky poškozeny předešlými výkopy. Vy-zvednuto archeologem. Blíže v antropologickém posudku č. 39 (č. j. 5418/2019), uloženém v ÚAPPSC. V sondě č. 1 byl nalezen i skelet dospělého jedince nataženého na zádech s rukama přes trup v úhlu 90°, ten ale nebyl vyzvednut, byl přikryt geotextilií a opět zasypán.

2. Metody

Minimální počet jedinců byl vypočten dle metodiky uvedené v knize *Human Osteology (White – Black – Folkens 2011, 337–338)*.

Byla použita metoda určení pohlaví na kosti pažní a stehenní dle diskriminačních rovnic Černého a Komendy (*Černý – Komenda 1980*). Na proximální hlavici holenní kosti dle Hollanda (*Holland 1991*).

V jednom případě byla zachována dentice, pak byl věk určován dle opotřebení zubů v čelisti podle Lovejoye (*Lovejoy 1985*). Na všech kostech nedospělců jsem hodnotila věk dle přirůstání epifyzárních center k tělům kostí podle schémat uvedených v knize *Juvenile osteology (Schaefer – Black – Scheuer 2009, 338–349)*. Kategorizace věku byla použita standardní (*Stloukal et al. 1999, 236*).

Tělesnou výšku jsem u dospělého jedince vypočetla Sjøvoldovou metodou (*Sjøvold 1990*), která se hodí pro většinu etnických skupin a není nutné znát pohlaví zkoumaných jedinců. Kategorizaci výšky postavy jsem provedla dle Martina (*Martin – Saller 1957, 324*).

Hodnocení anatomických variet bylo provedeno dle popisu epigenetických znaků na lidské kostře zpracovaných Velemínským (*Velemínský 1999*). Patologické projevy na kostech byly zpracovávány dle: *Horáčková – Strouhal – Vargová 2004; Ortner 2003; Aufderheide – Rodríguez-Martin 1998 a Pinhasi – Mays 2008*.

3. Výsledky

Detailní popis obsahu jednotlivých sond je uveden v již citovaném antropologickém posudku č. 39. Minimální počet jedinců (MNI) byl 4 dospělí (dle pravostranných pažních kostí) a 1 nedospělý jedinec (juvenis).

4. Závěr

Směsný kosterní materiál (téměř 80 kostí a zlomků kostí), převážně dospělých jedinců a několika zvířecích kostí. Minimální počet jedinců byl 4 dospělí a 1 nedospělý jedinec (juvenis).

Druh kosti	DX	SIN	neurč.	Druh kosti	DX	SIN	neurč.
lebka		1		klíční kost	2	1	-
čelní kost	-			lopatka	1	-	-
týlní kost		2		pažní kost	4	3	-
spánková k.	1	-	-	loketní kost	3	-	-
temenní k.	-	-	-	vřetenní kost	1	-	-
horní čelist	-	-	-	kosti ruky	5	-	2
dolní čelist		1		pánevní kost	-	-	-
krční obratle		3		stehenní kost	2	1	1
hrudní obr.		7		česka	-	-	-
bederní obr.		2		holenní kost	1	2	-
křížová kost	-			lýtková kost	-	-	1
Th nebo L	-			zánártní kosti	1	-	-
žebra	5	8	2	nártní kosti a prsty	2	1	-

Tab. 4. Bělá pod Bezdězem. Soupis dle druhů kostí – dospělí jedinci.

Druh kosti	DX	SIN	neurč.	Druh kosti	DX	SIN	neurč.
lebka	-			klíční kost	-	-	-
čelní kost	-			lopatka	-	-	-
týlní kost	-			pažní kost	-	1	-
spánková k.	-	-	-	loketní kost	-	1	-
temenní kost	-	-	-	vřetenní kost	-	-	-
horní čelist	-			kosti ruky	-	-	1
krční obratle	-			pánevní kosti	-	-	-
hrudní obr.	-			stehenní kost	1	-	-
bederní obr.		1		česka	-	-	-
křížové obr.	-			holenní kost	1	-	-
Th nebo L	-			lýtková kost	-	-	-
žebra	-	-	-	nártní kosti a prsty	-	-	1

Tab. 5. Bělá pod Bezdězem. Soupis dle druhů kostí – nedospělí jedinci.

Obr. 21. Bělá pod Bezdězem. Sonda 6, sáček 48, 49. Klíční kosti s anatomickou variétou fossa costoclavicularis. Pohled zdola na sternální konce. Vlevo pravostranná a vpravo levostranná klíční kost.

Obr. 22. Bělá pod Bezdězem. Sonda 6, sáček 49. DISH na dolních hrudních obratlích. Pohled zepředu, zprava a shora.

Pohlaví bylo určitelné v pěti případech a ukázalo kosti patřící 3 mužům a 2 ženám (sonda č. 8, sáčky 50 a 51: pohlaví zde bylo určeno jen dle jedné míry na pažní kosti /Hu 7 = nejmenší obvod těla kosti/, což je míra, která výrazně odráží robusticitu, či gracilitu jedince, a není proto příliš spolehlivá pro samostatné použití bez ostatních měř).

Věk pak bylo možné přesněji stanovit (dle fragmentu dolní čelisti s denticí) u jednoho dospělého jedince na 24–35 let (adultus I–II).

Výška postavy byla vypočtena z levostranné holenní kosti u jednoho muže: $162,2 \pm 4,15$ cm (podstřední výška).

Anatomické variety byly zaznamenány: fossa costoclavicularis na pravostranné a levostranné k sobě patřící klíční kosti (sonda 6, *obr. 21*), crista solei na levostranné holenní kosti patřící muži (index cnemiceus: euryknemní, sonda 8).

Patologické nálezy pak představovaly degenerativně produktivní procesy, formy artrózy na páteři: DISH (3 dolní hrudní obratle, sonda 6, *obr. 22*), spondylosis deformans (na horní ploše těla u hrudního obratle byl Schmorlův uzel, sonda 8).

DISH (difuzní idiopatická skeletární hyperostóza, Forestierova nemoc) spočívá v osifikaci úponů některých vazů a šlach a tím vznikají různé rozsáhlé obratlové bloky. Vyskytuje se obvykle ve vyšším věku, nejčastěji v šestém až osmém deceniu. Muži jsou postiženi dvakrát častěji než ženy. Změny jsou zpravidla lokalizovány ve střední či dolní hrudní páteři, méně často v krčním oddílu. Zasažení bederních obratlů je jen zcela výjimečné. Typický je vznik masivního pruhu z novotvořené kostní tkáně na anterolaterální straně postižených obratlových těl, který připomíná stékající vosk (většinou pouze unilaterální, častěji se nachází na pravé straně) (*Horáčková – Strouhal – Vargová 2004, 58–59*).

PRAMENY A LITERATURA

- Aufderheide, A. – Rodríguez-Martin, C. 1998:* The Cambridge encyclopedia of human paleopathology. Cambridge.
- Černý, M. – Komenda, S. 1980:* Sexual Diagnosis by the Measurements of Humerus and Femur, Sborník prací pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci – Biologie 2, 147–167.
- Holland, T. D. 1991:* Sex Assessment Using the Proximal Tibia. American Journal of Physical Anthropology 85, 221–227.
- Horáčková, L. – Strouhal, E. – Vargová, L. 2004:* Základy paleopatologie. In: Malina, J. (ed.), Panoráma biologické a socio-kulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů, 15. svazek. Brno.
- Jiříště, J. N. 2012:* Kostel a klášter sv. Václava v Bělé pod Bezdězem. Praha.
- Kuča, K. 1998:* Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Díl 1. Praha.
- Lovejoy, C. O. 1985:* Dental Wear in the Libben Population: Its Functional Pattern and Role in the Determination of Adult Skeletal Age at Death. American Journal of Physical Anthropology, 68, 47–56.
- Marek, A. 2006:* Hradycy.cz: Klášter obutých augustiniánů s kostelem sv. Václava (online). [cit. 2011–11–21].
- Martin, R. – Saller, K. 1957:* Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung. Stuttgart.
- Mencl, V. 1948:* Česká architektura doby lucemburské. Praha.
- Mencl, V. 1951–1952:* Tvary klenebních žeborů v české gotické architektuře. Zprávy památkové péče 11–12, 268–281.
- Müller, J. – Švédová, J. 2017:* Bělské hřbitovy. Bělá pod Bezdězem.
- Ortner, D. 2003:* Identification of pathological conditions on human skeletal remains. Washington.
- Pinhasi, R. – Mays, S. 2008:* Advances in human palaeopathology. West Sussex.
- Poche, E. a kol. 1977:* Umělecké památky Čech. Svazek 1. A/J. Praha.
- Schaefer, M. – Black, S. – Scheuer, L. 2009:* Juvenile Osteology: A Laboratory and Field Manual. Elsevier.
- Sjøvold, T. 1990:* Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. Human evolution 5, 431–447.
- Stloukal, M. – Dobisíková, M. – Kuželka, V. – Stránská, P. – Velemínský, P. – Vyhnánek, L. – Zvára, K. 1999:* Antropologie. Příručka pro studium kostry. Praha.
- Šimáček, F. 2000:* Paměti města Bělé pod Bezdězem. Bělá pod Bezdězem.
- Šimák, J. V. 1930:* Soupis památek historických a uměleckých v okresu Mnichovohradištském. Díl I. Praha.
- Švédová, J. 2015:* Bělá pod Bezdězem, okr. Mladá Boleslav. In: Lutovský, M., Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2014. Archeologie ve středních Čechách 19, 850–851.
- Velemínský, P. 1999:* Epigenetické znaky na lidské kostře. In: Stloukal, M. – Dobisíková, M. – Kuželka, V. – Stránská, P. – Velemínský, P. – Vyhnánek, L. – Zvára, K., Antropologie. Příručka pro studium kostry. Praha, 125–167.
- White, T. D. – Black, M. T. – Folkens, P. A. 2011:* Human Osteology. Amsterdam.
- Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997:* Encyklopedie českých klášterů. Praha.
- Vojkovský, R. 2013:* Bělá. Putujme, svazek 85. Hukvaldy.
- Vyletová, E. 2015a:* Nález torza žebrované klenby v klášteře augustiniánů v Bělé pod Bezdězem, Průzkumy památek 22, 174–178.
- Vyletová, E. 2015b:* Bělá pod Bezdězem, dokumentace architektonických článků z kláštera augustiniánů. Nálezová zpráva (uloženo v archivu NPÚ ÚOP středních Čech v Praze).

The investigations of the chapel of St. Nicholas of Tolentino and the sacristy of the church of St. Wenceslas in Bělá pod Bezdězem

Thanks to archaeological test excavations and partially carried out building-historical survey of the chapel of St. Nicholas of Tolentino and the church of St. Wenceslas, it is possible to locate the vanished Gothic church partially further to the south and east from where the current Baroque building stands. Despite the limited extent of the test excavation, it is quite obvious that the Baroque adaptation tried to make use of the original Gothic masonry at the maximum possible extent – it served as foundations for the new church and it was also integrated into the new above-ground Baroque masonry. The Gothic church was surrounded by a cemetery which was most probably located mainly on its eastern side. The cemetery could have been used by the monks from the mid-14th century to the mid-17th century at the latest – the monastery was then partially renewed by builder Binag.

Human remains recovered through excavation are represented by mixed skeletal material (almost 80 bones and bone fragments), originating predominantly from adult individuals. When it comes to anatomical varieties, fossa costoclavicularis (Fig. 21) and crista solei were documented. Pathological finds include degenerative-productive processes and forms of arthritis in the back bone: DISH (Fig. 22), spondylosis deformans.

English by Jan Machula

Fig. 1.–2. Bělá pod Bezdězem, Mladá Boleslav District. Location of the site.

Fig. 3. Depiction of the church and monastery at the end of the 18th century, copperplate by J. M. Steidlin.

Fig. 4. Site plan showing test pits in the chapel of St. Nicolaus of Tolentino, in the sacristy of the church of St. Wenceslas and outside the church and the monastery building.

Fig. 5. Finds from test pits 3 and 4.

Fig. 6. Fragment of a sandstone relief.

Fig. 7. Close-up of the run out of three vault ribs on the wall between the Black Chapel and the sacristy.

Fig. 8.–14. Cross-sections and ground plans of individual test pits.

Fig. 15. Test pit 1, grave H1 (unexcavated).

Fig. 16. Test pit 2, foreground for the sacristy and Gothic masonry of the original church.

Fig. 17. Test pit 3, Gothic masonry of the vanished church situated outside the ending of the Baroque church.

Fig. 18. Test pit 4, ground plan, mid-17th century basalt flooring.

Fig. 19. Test pit 5, scuncheon between the church of St. Wenceslas and the chapel.

Fig. 20. Test pit 7, rubble bedding for the floor – the image also shows the level of repairs and cemetery soil containing human remains.

Fig. 21. Collarbones with the anatomical variety fossa costoclavicularis.

Fig. 22. DISH on lower thoracic vertebrae.

Jarmila Koutová-Švédová, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Nad Olšínami 448/3, 100 00 Praha 10
svedova.jarmila@seznam.cz

Petra Beran-Cimbůrková, Ústav archeologické památkové péče středních Čech, Nad Olšínami 448/3, 100 00 Praha 10
petra.cimburokova@uappsc.cz

